

УДК 338.242:338.439

DOI <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2023.5.3>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коновальчук І. С. – аспірант кафедри публічного управління та митного адміністрування
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0009-0007-8373-610X

Ковальов В. Г. – кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0000-0001-7249-0959

У статті окреслені проблеми та виклики, з якими зіткнулась система державного управління сільським господарством через ведення бойових дій на території України, руйнування агропромислової інфраструктури та мінування значної частки полів, порушення логістичних ланцюгів, банкрутство великої кількості фермерських господарств, відсутність належного фінансування та обмеженість кредитних та інвестиційних ресурсів держави. Визначено, що за останні роки значно скоротився обсяг державної підтримки агропромислового комплексу України та фінансової допомоги фермерським господарствам, що також негативним чином впливає на функціонування ринку аграрних послуг. Оцінено збиток, які поніс аграрний сектор України внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації та обсяги державних інвестицій, необхідних для відновлення функціонування галузі у довоєнних масштабах. Досліджено основні способи державної підтримки, зокрема аграрний протекціонізм вітчизняних виробників, розробка програм розвитку сільського господарства та капітальні інвестиції. Підкреслено, що потреба в державному регулюванні сільського господарства в сучасних реаліях зумовлена необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни, конкурентоспроможності вітчизняних виробників на зарубіжних ринках та стабілізації функціонування ринку аграрних послуг. Виокремлено проблеми характерні для аграрного сектору, які з початком воєнного стану значно загострились, зокрема банкрутство фермерських господарств та застаріле обладнання, вирішення яких потребує державного втручання. Зауважено, що важливою складовою державного регулювання та підтримки аграрного сектору, є адаптація вітчизняного законодавства та технічних регламентів у сфері сільського господарства до вимог Європейського Союзу з метою спрощення ескорту для вітчизняних товаровиробників. Розглянуто план державної підтримки сільськогосподарського виробництва з відновлення галузі. У висновках дослідження узагальнено найбільш критичні проблеми, що вимагають нагального вирішення в аграрному секторі з застосуванням ресурсів держави.

Ключові слова: державне регулювання, державна підтримка, аграрний сектор, економіка, воєнний стан.

Konovchalchuk I. S., Kovalov V. G. Preconditionaries of state regulation and support of the agricultural sector of the Ukrainian economy under conditions of marital law

The article outlines the problems and challenges confronting Ukraine's state-managed agriculture system as a result of hostilities on its territory, the destruction of agro-industrial infrastructure and the mining of a significant share of fields, the disruption of logistics chains, the bankruptcy of a large number of farms, a lack of adequate financing, and the limitation of credit and investment state resources. It was concluded that the quantity of official support for Ukraine's agro-industrial complex and financial help to farms has drastically dropped in recent years, which has a detrimental impact on the operation of the agricultural services market. The agricultural sector of Ukraine has sustained significant damage as a result of the Russian Federation's full-scale invasion, and the amount of public investment required to return the industry to pre-war levels has been assessed. The primary mechanisms of governmental assistance are investigated, including agrarian protectionism of local producers, the establishment of agricultural development programs, and capital investments. It is stressed that the necessity for state regulation of agriculture in current circumstances stems from the need to secure the country's food security, local producers' competitiveness on global markets, and the stabilization of the agricultural services market's

functioning. Problems related to the agrarian sector, which considerably increased with the implementation of martial law, are highlighted, including farm bankruptcies and obsolete equipment, the resolution of which required governmental intervention. It was observed that an essential component of state regulation and assistance for the agricultural industry is the harmonization of home legislation and agricultural technical rules to the standards of the European Union in order to simplify escort for domestic producers. The analysis focused on the state support plan for agricultural production in order to revitalize the sector. The results of the study summarize the most urgent problems that require immediate solution by state resources in the agricultural sector.

Key words: state regulation, state support, agricultural sector, economy, martial law.

Постановка проблеми. Питання ефективного здійснення державного регулювання аграрної сфери економіки України мають комплексну структуру та багатопланові рівні. Його специфіка є історично – зумовленою та обумовлює особливості розвитку національного сільського господарства на планових засадах та значні відмінності цілей регуляторної політики в порівнянні зі стандартними підходами світової практики державного управління аграрного сектору в розвинених країнах. Дослідження системи державного регулювання сільського господарства, через призму статистики і моніторингу динамічності змін в аналізованому середовищі, є основою для пошуку найбільш ефективних напрямків її розвитку та важливим завданням розвитку національної економіки. З початком війни на території України державне регулювання аграрного сектору, як базової галузі розвитку економіки, що забезпечує продовольчу безпеку країни, стає надзвичайно важливим для збереження держави. Актуальність формування ефективних інструментів державної підтримки та відродження галузі стають як ніколи важливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань державної підтримки аграрного сектору в умовах воєнного та післявоєнного стану України, підвищенню ефективності функціонування системи державного регулювання галузі в сучасних умовах та залученню інвестицій на відновлення присвячені праці Г. Пасемко, О. Таран [1], В. Копитко, О. Копитко [2], Л. О. Вдовенко [3], Л. А. Свистун, Ю. М. Попова, К. П. Штепенко [7], О. Радченко, О. Пащенко, М. Матвєєва, А. Зеленський, О. Заїка [8], Ю. Дзюрах, В. Галанець, Т. Кулаковська, М. Пугачов, В. Пугачов [9]. Більшість з них аналізує місце сільського господарства України в національній економіці та визначає напрямки державного впливу при реалізації національної стратегії розвитку аграрного сектору. Враховуючи сучасні реалії, зазначена проблематика потребує зосередження системи державного регулювання на відновленні та збереженні аграрного виробництва, оскільки це питання є важливою умовою виживання країни.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних особливостей державного регулювання та підтримки аграрного сектору економіки України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Основними ризиками для діяльності аграрного сектору економіки України з початком повномасштабних бойових дій стали: масштабна втрата виробничо-ресурсного потенціалу галузі сільського господарства, катастрофічне погіршення рівня матеріально-технічного забезпечення аграрного сектору, обсяги продажів на аграрному ринку в 2022–2023 роках скоротились на 60%; припинення діяльності значної кількості фермерських господарств через економічні втрати. Відповідно до результатів моніторингу Продовольчого та сільськогосподарського комітету Організації Об'єднаних Націй понад 160000 фермерів та працівників продовольчої системи постраждали від війни або були змушені емігрувати [1].

Загалом агресія Російської Федерації призвела до великої кількості викликів і проблем для України та її уряду. Сучасними реаліями роботи агробізнесу є ускладнення посівної та жнив, руйнування сталих логістичних маршрутів, цілеспрямовані обстріли сільськогосподарської техніки, дефіцит робочої сили,

знищення тварин та крадіжки зернових, нерозірвані снаряди та заміновані поля. Станом на 2023 рік прямі збитки оцінені в 6,7 млрд дол., а загальні перевищують 40 млрд дол. (таблиця 1) [5–6].

Таблиця 1
Збитки, нанесені аграрному сектору України, внаслідок повномасштабної російської агресії за 2022–2023 роки

№	Назва виду втрат	млрд дол.	%
1	Зруйновані повністю або частково понад 84 тис. одиниць техніки і устаткування	2,89	44,0
2	Знищена або вкрадена вироблена продукція (2,8 млн тонн зернових і 1,2 млн тонн олійних культур минулорічного врожаю)	1,87	28,0
3	Ремонт пошкоджених або заміна знищених потужностей для зберігання зерна сукупною місткістю 9,4 млн тонн	1,07	16,0
4	Загибель майже 400 тис. бджолосімей, 95 тис. кіз та овець, 212 тис. великої рогатої худоби, 507 тис. свиней та майже 11,7 млн птахів	0,37	5,4
5	Знищено понад 14,3 тис. га багаторічних насаджень	0,35	5,2
6	Знищення та привласнення палива, мінеральних добрив та засобів захисту рослин	0,10	1,4

Джерело: систематизовано авторами за даними [5–6]

Дослідники В. Копитко та О. Копитко у своїй роботі зауважують, що останні політичні та економічні трансформаційні зміни в українському суспільстві призвели до необхідності переоцінки ролі та функцій держави. Саме від вибору найбільш ефективних форм державного регулювання залежить майбутнє країни – спроможність подолання кризи у стислі терміни та створення систему, яка гарантує динамічний та ефективний розвиток сільськогосподарської сфери [2].

Л. А. Свистун, Ю. М. Попова та К. П. Штепенко зазначають, що система державне регулювання аграрного сектору об'єднує низку законодавчих, виконавчих і контролюючих заходів, що здійснюються з метою забезпечення соціально-економічного зростання галузі [7]. Узагальнену модель державне регулювання аграрного сектору представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Система державного регулювання ринку аграрних послуг

Джерело: власна розробка авторів дослідження

Зазначена система повинна адаптуватись до сучасних умов, створити сприятливі умови для успішного функціонування аграрної галузі, забезпечення продовольчої безпеки країни, окремих регіонів, стимулювання розвитку конкуренції та бізнесу на аграрному ринку, розвитку зовнішньоекономічної діяльності [7].

Л. О. Вдовенко систематизує ключові причини, які в сучасних реаліях, зумовлюють необхідність державного регулювання сільського господарства, до яких відносяться падіння рівня продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних виробників на зарубіжних ринках, цінова неврівноваженість на продукцію сільського господарства, низький рівень оплати праці через кризове становище більшості агропромислових підприємств. Крім цього негативним чиним на темпах зростання аграрного сектору позначається скорочення, у 8 разів, обсягу державної підтримки сільського господарства [3].

Слід зазначити, що державне регулювання аграрної сфери буде ефективним лише за умови створення єдиного керованого економічного простору всередині країни. Одночасно необхідно передбачити раціональний розподіл функцій між центральними органами влади і місцевим самоврядуванням. До їх компетенцій належить забезпечення умов функціонування ринків аграрних послуг та їхньої єдності на всій території країни через узагальнену економічну та фінансову політику, розвиток інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності. До заходів державного впливу можна віднести податкове, антимонопольне, антикризове, кредитне, бюджетне, цінове та соціальне регулювання, формування державних цільових програм і держзамовлень, охорону екологічного середовища та контроль земельних відносин.

Свистун Л. А., Попов Ю. М. та Штепенко К. П. підкреслюють той факт, що однією з невіршених проблем з якою стикається система державного управління вже протягом багатьох років та лише загострилась з початком воєнного стану є фінансове оздоровлення галузі, списання безнадійних боргів та величезної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств країни. Стосовно більшості збиткових фермерських господарств, крім економічно безнадійних, слід застосовувати процедуру зовнішнього (державного) управління, добирати найефективніші варіанти реорганізації, які дають змогу використати виробничі фонди і трудові ресурси, змінити відповідно до місцевих умов спеціалізацію виробництва, знайти більш кваліфікованих керівників [7].

Крім того поточними викликам для системи державного управління залишається руйнування аграрно-ресурсного потенціалу в зонах бойових дій і на прифронтових територіях, подальше мінування і хімічне забруднення та руйнація родючого шару сільськогосподарських угідь, логістичних ланцюгів, банкрутство низки фермерських господарств, відсутність доступного фінансування та обмеженість кредитних ресурсів держави [8]. Також досі відкритим залишається питання побудови логістичних маршрутів транспортування та продаж вітчизняних сільськогосподарських товарів закордон в умовах суворих обмежень, запроваджених Польщею, Угорщиною, Румунією та Словаччиною на імпорту продукції вітчизняного агропромислового комплексу (АПК – далі). Ю. Дзюрах, В. Галанець, Т. Кулаковська, М. Пугачов, В. Пугачов наголошують, що в зазначених реаліях особливу увагу держава має приділяти розвитку та регулюванню зовнішньоекономічної діяльності, створенню досконалішого механізму захисту вітчизняних товаровиробників на внутрішньому ринку від надмірного імпорту іноземної продукції та водночас забезпеченню сприятливих умов для експорту сільськогосподарської продукції та продовольства [9].

Враховуючи курс України на подальшу інтеграцію в простір Європейського Союзу, зокрема спільне економічне середовище, органам державної влади необхідно переглянути та удосконалити низку нормативно – правових актів та

технічних регламентів, які можуть ефективно забезпечувати належний рівень якості та безпечності продукції сільського господарства у відповідності з вимогами міжнародних стандартів та приведення системи виробництва продукції аграрного сектору України у відповідність до європейських вимог. Необхідно також враховувати, що відсутність системності, некомплектність і запізнення в ухваленні рішень різко знижують ефективність державного регулювання.

План відновлення економіки України за напрямом «Нова аграрна політика» розподіляється за двома стратегічними цілями (Економічна трансформація АПК та Розвиток аграрної інфраструктури) і 12 проектами. Орієнтовна сума витрат на потреби відновлення аграрного сектора становить 1683,4 млрд грн. на період 11 років. В межах зазначеної державної програми фінансування розподіляється за наступними напрямками (таблиця 2).

Таблиця 2

Напрямки державної підтримки аграрної галузі України

№	Назва виду втрат	млрд дол.
1	Біоенергетична незалежність	108
2	Будівництво системи іригації на 1 млн га	70
3	Експортна фабрика продовольства	306
4	Стимулювання та розвиток переробки продукції рослинного походження	378
5	Збереження аграрного сектору в умовах блокади портів	118,3
6	М'ясо-молочна незалежність	229,9
7	Повернення сільськогосподарських земель в економічний обіг	48,2
8	Сприяння переходу агропродовольчого сектору до зростання	167
9	Картографування території України та впровадження Національної інфраструктури геопросторових даних	3,3
10	Оперативне відновлення АПК після війни	195
11	Розвиток меліоративних систем	50
12	Розвиток насінництва та будівництво заводів з виготовлення гібридного насіння	10,5

Джерело: систематизовано авторами на основі даних [4]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Державне регулювання та підтримка агропромислового комплексу в умовах воєнного стану ставить найважливішим завданням максимальне збереження сільськогосподарського виробництва та створення умов для забезпечення продовольчої безпеки держави. Державна підтримка аграрного сектору з метою подолання найбільш значущих проблем, в умовах війни та в післявоєнний період сконцентруватись на: забезпеченні відновлення темпів і обсягів виробництва та створенні умов для сталого функціонування аграрного сектору, підвищенні якості та безпечності сільськогосподарської продукції у відповідності з вимогами європейських стандартів, залученні висококваліфікованих працівників в сільське господарство, підтримці діяльності фермерських господарств, сприяння інноваційності технологічного розвитку аграрного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пасемко Г., Таран О. Державне регулювання аграрного сектору під час війни (на прикладі Харківської області). *Економіка та суспільство*. 2022. 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-36>

2. Копитко В., Копитко О. Підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора АПК у воєнний та післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-35>
3. Вдовенко Л. Інструменти державної фінансової підтримки аграрного сектора в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-82>
4. Проекти нацпрограми «Розвиток секторів економіки з доданою вартістю». URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/grow-value-adding-sectors-of-economy>
5. Нейтер Р. Втрати на \$40 млрд: як через війну страждає аграрний сектор України. *Економічна правда*. 2022. 19 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/>
6. Проект з підрахунку збитків та втрат в АПК з метою інформування широкої аудиторії та політиків про потреби у компенсації та відновленні. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/>
7. Свистун Л. А., Попова Ю. М., Штепенко К. П. Державне регулювання аграрного сектору економіки в контексті забезпечення завдань сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.93
8. Radchenko O., Pashchenko O., Matveyeva M., Zelenskyi A., Zaika O. (2022). State financial regulation of the competitive environment: assessment for the agricultural sector of Ukraine. *Independent Journal of Management & Production*. 13(3), 310–328. DOI: <https://doi.org/10.14807/ijmp.v13i3.1981>
9. Dziurakh Y., Halanets V., Kulakovska T., Pugachov M., Pugachov V. (2022). Economic assessment and state regulation of the agri-industrial sector in Ukraine: solutions for ensuring food security (modeling and analysis). *Economic Affairs*. 67(4). 777–786. DOI: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4s.2022.11>

REFERENCES:

1. Pasemko H., Taran O. (2023). Derzhavne rehulivannia aharnoho sektoru pid chas viiny (na prykladi Kharkivskoi oblasti) [State regulation of the agricultural sector during the war (on the example of Kharkiv region)]. *Ekonomika ta suspilstvo* 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-36> [in Ukrainian].
2. Kopytko V., Kopytko O. (2023). Zbylshchennia efektyvnosti derzhavnoho rehulivannia aharnoho sektora APK u voieni ta pisliavoieni period [Improving the efficiency of state regulation of the agrarian sector of the agro-industrial complex in the war and post-war period]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-35> [in Ukrainian].
3. Vdovenko L.O. (2022). Instrumenty derzhavnoi finansovoi pidtrymky aharnoho sektora v umovakh voiennoho stanu [Instruments of state financial support of the agricultural sector under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-82> [in Ukrainian].
4. Proiekt natsprohramy “Rozvytok sektoriv ekonomiky z dodanoi vartistii” [Projects of the program “Development of sectors of the economy with added value”]. Retrieved from <https://recovery.gov.ua/project/program/grow-value-adding-sectors-of-economy> [in Ukrainian].
5. Neiter R. (2022, 22 Hrudnia). Vtraty na \$40 mlrd: yak cherez viinu strazhdaie aharnyi sektor Ukrainy. [Losses of \$40 billion: how the agrarian sector of Ukraine suffers because of the war]. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/> [in Ukrainian].
6. Proekt z pidrahunku zbytkiv ta vtrat v APK z metoiu informuvannia shyrokoi audytorii ta politykiv pro potreby u kompensatsii ta vidnovlenni [A project to calculate damages and losses in the agricultural sector with the aim of informing a wide audience and politicians about the need for compensation and restoration]. Retrieved from <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/> [in Ukrainian].

7. Svystun L. A., Popova Yu. M., Shtepenko K. P (2020). Derzhavne rehuliuвання ahrarynoho sektoru ekonomiky v konteksti zabezpechennia zavdan staloho rozvytku [State regulation of the agrarian sector of the economy in the context of ensuring the tasks of sustainable development]. *Efektivna ekonomika*. 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.93> [in Ukrainian].

8. Radchenko O., Pashchenko O., Matveyeva M., Zelenskyi A., Zaika O. (2022). State financial regulation of the competitive environment: assessment for the agricultural sector of Ukraine. *Independent Journal of Management & Production*. 13(3), 310–328. DOI: <https://doi.org/10.14807/ijmp.v13i3.1981>

9. Dziurakh Y., Halanets V., Kulakovska T., Pugachov M., Pugachov V. (2022). Economic assessment and state regulation of the agri-industrial sector in Ukraine: solutions for ensuring food security (modeling and analysis). *Economic Affairs*. 67(4). 777–786. DOI: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4s.2022.11>